

Roland Prejs OFMCap

Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II – Lublin

Pierwszy zakon franciszkański w diecezji kieleckiej (krakowsko–kieleckiej) w latach 1864–1918

W wyjaśnienia wymaga nazwa diecezji. Sieć diecezjalna w Królestwie Polskim została ustanowiona przez papieża Piusa VII na mocy bulli *Ex imposita nobis* z 30 VI 1818. Była to jedna metropolia – warszawska, w skład której wchodziła archidiecezja warszawska i diecezje: krakowsko–kielecka, kujawsko–kaliska (z siedzibą we Włocławku), lubelska, płocka, podlaska (z siedzibą w Janowie Podlaskim), sandomierska i augustowska czyli sejneńska¹. Diecezja krakowsko–kielecka, będąca kontynuacją starej diecezji krakowskiej, miała terytorium ukształtowane wyjątkowo dziwnie: siedziba ordynariusza znajdowała się w Krakowie, który wraz z okolicą od 1815 r., czyli od Kongresu Wiedeńskiego, stanowił odrębny organizm polityczny – Rzeczpospolitą Krakowską. Większa część obszaru diecezji znajdowała się w Królestwie Polskim. Takie rozwiązanie było w jakiś sposób uzasadnione w czasie ogłaszania bulli *Ex imposita nobis*, gdyż Rzeczpospolita Krakowska miała pozostawać pod wspólnym zwierzchnictwem Austrii, Rosji i Prus. Jednakże po upadku

¹ B. Kumor, *Ustrój i organizacja Kościoła polskiego w okresie niewoli narodowej (1772–1918)*, Kraków 1980, s. 203–208. Na temat relacji państwo – Kościół w pierwszym okresie istnienia Królestwa Polskiego zob. bardzo dobre i udokumentowane bogatą podstawą źródłową studium: A. Barańska, *Między Warszawą, Petersburgiem i Rzymem. Kościół a państwo w dobie Królestwa Polskiego (1815–1830)*, Lublin 2008.

powstania listopadowego car nie dopuścił bpa krakowsko–kieleckiego, Karola Skórkowskiego, do wykonywania jurysdykcji w Królestwie Polskim, a w 1833 r. mianował dla części diecezji położonej w Królestwie osobnego administratora, ks. Adama Paszkowicza, rezydującego w Kielcach. Stolica Apostolska aprobowwała ten stan rzeczy dekretem nuncjatury wiedeńskiej z 29 IV 1834. W Kielcach zaczął się więc tworzyć drugi ośrodek administracji kościelnej, w praktyce niezależny od Krakowa. Na czele tej części diecezji stali administratorzy z tytułem wikariuszy apostolskich. Car Aleksander II ukazem z 26 XII 1861 samowolnie uznał tę część diecezji krakowsko–kieleckiej za osobną diecezję, choć kanonicznie nie zmieniło to ani jej statusu, ani tytułu rządców. Uregulowanie sytuacji tej „diecezji” nastąpiło na mocy bulli papieża Leona XIII *Ut primum catholicae Ecclesiae* z 28 XII 1882, w myśl której terytorium diecezji krakowskiej znajdujące się w granicach Królestwa Polskiego zostało przekształcone w diecezję kielecką². W niniejszym artykule zajmiemy się zatem tą częścią diecezji krakowsko–kieleckiej, która leżała w granicach Królestwa Polskiego, a od 1882 r. stanowiła osobną diecezję kielecką. Dla uproszczenia będziemy dalej mówić o diecezji kieleckiej, choć dla spraw sprzed 1882 r. jest to nieścisłe, ale jest jasne, o jakie terytorium chodzi. *Terminus a quo* określa kasata klasztorów w Królestwie Polskim, *terminus ad quem* – powstanie niepodległej Polski, co wpłynęło także na zmianę stosunków kościelnych.

Literatura o kasacie klasztorów w Królestwie Polskim w 1864 r. jest dość obfita³. Szczegółowe kwestie, dotyczące sytuacji pokasacyjnej w diecezji kieleckiej można

² B. Kumor, *Organizacja terytorialna diecezji kieleckiej*, „Nasza Przeszość” 17 (1963), s. 220; tenże, *Ustrój*, s. 45–46, 210–211; tenże, *Powstanie diecezji kieleckiej i kolejne zmiany jej struktury terytorialnej*, w: *Księga jubileuszu stulecia diecezji kieleckiej (1883–1983)*, Kielce 1986, s. 35–36.

³ Zob. m.in.: W. Wójcik, *Tak zwana reforma klasztorów w 1864 roku na terenie diecezji sandomierskiej*, „Archiwa Biblioteki i Muzea Kościelne” 23 (1971), s. 343–360; A. Petrani, *Kasata domów zakonnych w Warszawie w 1864 roku w świetle źródeł rosyjskich*, „Prawo Kanoniczne” 15 (1972), nr 1–2 s. 267–275; S. Gajewski, *Kasata klasztorów w diecezji lubelskiej w roku 1864*, „Roczniki Humanistyczne” 21 (1973), z. 2 s. 351–390; M. M. Grzybowski, *Postawa Wincentego Chościak–Popiela, biskupa płockiego, wobec kasaty klasztorów z 1864 r. w jego diecezji*, „Studia Płockie” 11 (1983), s. 257–272; E. Orzechowska, *Własność poklasztorowa w diecezji sandomierskiej po ukazie z 8 XI 1864 r.*, „Roczniki Humanistyczne” 31 (1983), z. 2 s. 187–212; P. P. Gach, *Kasaty zakonów na ziemiach dawnej Rzeczypospolitej i Śląska 1773–1914*, Lublin 1984; tenże, *Zakony franciszkańskie na ziemiach dawnej Rzeczypospolitej i Śląska w latach 1773–1914*, w: *Zakony franciszkańskie w Polsce*, t. 3, *Franciszkanie w Polsce XIX wieku*,

badać na podstawie materiałów archiwalnych znajdujących się przede wszystkim w Archiwum Diecezjalnym w Kielcach⁴. Uzupełnieniem są urzędowe spisy duchowieństwa (schematyzmy diecezjalne i zakonne) oraz prasa, szczególnie „Przegląd Katolicki”.

1. Stan wyjściowy

W 1864 r. na terenie diecezji kieleckiej znajdowały się następujące klasztory Pierwszego Zakonu Franciszkańskiego: bernardynów w Karczówce pod Kielcami, franciszkanów w Nowym Korczynie oraz reformatów w Jędrzejowie, Pilicy, Pińczowie i Stopnicy. Dwóch franciszkanów (kapłan i brat) rezydowało przy klasztorze sióstr klarysek w Chęcinach. Dodajmy, że wszystkie wymienione klasztory reformatów należały do prowincji małopolskiej. Liczba zakonników w 1864 r. trudna jest do uchwycenia wskutek normalnych rotacji personalnych (zgony, przeniesienia zakonników), niemniej możemy przyjąć za miarodajne liczby ustalone przez władze carskie, a zamieszczone w drukowanym wykazie klasztorów likwidowanych i zachowanych, który wręczono oficerom kierującym kasatą oraz (już po kasacie) rozesłano rządcom diecezji. Według niego w Jędrzejowie było 13 zakonników, w Karczówce – 9, w Nowym Korczynie – 4, w Pilicy – 16, w Pińczowie – 18, w Stopnicy – 17⁵.

Z racji porządkowych przypomnijmy, że w myśl ukazu kasacyjnego klasztory zostały podzielone na cztery kategorie: zniesione, zamknięte, nieetatowe i etatowe. Różnica pomiędzy zniesionymi i zamkniętymi była teoretyczna. Nieetatowe miały prawo istnienia dopóty, dopóki byli w nich zakonnicy. Nie miały prawa

---

Niepokalanów 1996, s. 11–56; E. Orzechowska, *Z działalności patriotycznej bernardynów w Radomiu w dobie powstania styczniowego (1861–1864)*, tamże, s. 149–161; M. Budziarek, *Realizacja ukazu cesarskiego z 8 XI 1864 wobec klasztoru kapucynów w Lublinie*, tamże, s. 163–176; N. Kassan, *Początkowa faza kasaty klasztorów diecezji płockiej (1864–1865)*, „Studia Płockie” 40 (2012), s. 227–254; C. Jastrzębski, *Kasaty klasztorów w Królestwie Polskim w 1864 r.*, w: *Kasaty klasztorów na obszarze dawnej Rzeczypospolitej Obojga Narodów i na Śląsku na tle procesów sekularyzacji w Europie*, t. 1, Geneza. *Kasaty na ziemiach zaborów austriackiego i rosyjskiego*, red. M. Derwich, Wrocław 1024, s. 349–368.

⁴ Poszczególne posytyty akt zostaną wymienione w dalszych przypisach.

⁵ Archiwum Archidiecezjalne w Lublinie (dalej cyt. ArLb), sygn. 60 XI 33, *Spis klasztorów zniesionych i zamkniętych z wyszczególnieniem do jakich klasztorów przenoszą się z nich zakonnicy i z określeniem w przybliżeniu liczby tych ostatnich*.

przyjmowania nowicjuszy. Etatowe mogły istnieć i miały prawo przyjmowania nowicjuszy, ale na następujących warunkach: liczba zakonników musiała spaść poniżej 14, brak należało uzupełnić w pierwszej kolejności przenosząc zakonników z klasztorów nieetatowych, a dopiero gdyby klasztorów nieetatowych danego zakonu już nie było, można było starać się o przyjęcie kandydata, co jednak było obwarowane licznymi przepisami (opinia władz lokalnych, zgoda czynników państwowych itp.)⁶.

Wskutek kasaty w 1864 r. likwidacji uległ klasztor bernardynów w Kaczówce i franciszeków w Nowym Korczynie. Zakonników z Karczówki wywieziono do klasztoru w Paradyżu (diec. sandomierska), a zakonników z Nowego Korczyna – do klasztoru w Kaliszu (diec. kujawsko–kaliska). Klasztory reformatów w Jędrzejowie, Pilicy, Pińczowie i Stopnicy zostały uznane za tzw. klasztory etatowe, a tym samym zachowane od kasaty. Czym wyjaśnić tak różne potraktowanie różnych zakonów? Klasztory etatowe w myśl aktu kasacyjnego miały być miejscami zwiezienia zakonników z klasztorów skasowanych, ważna więc była ich kubatura. Teoretycznie likwidacji ulegały klasztory, których członkom udowodniono udział w powstaniu styczniowym, w praktyce było to niewykonalne: władze carskie myślały w tym wypadku kategoriami znanymi z prawosławia, gdzie każdy klasztor jest autonomiczny i nie brały pod uwagę, że w Kościele katolickim w większości zakonów przynależność do klasztoru nie jest czymś niezmiennym – zakonnik bywa przenoszony z klasztoru do klasztoru stosownie do decyzji przełożonych. Który zatem klasztor należało skasować, jeśli zakonnik brał udział w powstaniu, należąc do jednego klasztoru, a w międzyczasie został przeniesiony do innego? W literaturze zauważono już, że najwięcej klasztorów etatowych znalazło się w diecezji kujawsko–kaliskiej i kieleckiej. Przez te diecezje przebiegały szlaki komunikacyjne z zachodniej Europy do Warszawy, przyjezdni więc mogli później twierdzić, powołując się na własne obserwacje, że życie zakonne w Królestwie Polskim nie doznaje żadnych ograniczeń. Zapewne wszystkie te czynniki w jakimś stopniu wpłynęły na to, jak poszczególne zakony zostały przez carat potraktowane przy wyborze klasztorów do skasowania lub pozostawienia.

Klasztory reformatów w Jędrzejowie, Pilicy, Pińczowie i Stopnicy zostały uznane za klasztory etatowe, do nich więc w 1864 r. zwieziono zakonników z klasztorów skasowanych. Do Jędrzejowa przywieziono zakonników w Solca (diec. sandomierska),

---

⁶ Tekst aktu: „Dziennik Praw Królestwa Polskiego” 62 (1864), s. 407–419.

do Pilicy – z Białej Podlaskiej (diec. podlaska) i Siennicy (archidiec. warszawska), do Stopnicy – z Rytwian i Sandomierza (oba w diec. sandomierskiej)⁷. W pierwszej fazie nikogo nie przewieziono do klasztoru w Pińczowie. Klasztory w Białej Podlaskiej i Siennicy należały do prowincji pruskiej, łatwo więc zauważyć, że władze carskie nie oglądały się na przynależność prowincjalną poszczególnych zakonników – prawdopodobnie było to dla nich pojęcie niezrozumiałe, jeśli kierowali się tym, co znali z prawosławia.

W drugiej fazie kasacie uległy klasztory nieetatowe. Klasztor reformatów w Kazimierzu Dolnym (diec. lubelska) skasowany został 18 VI 1866, a zakonników przewieziono do klasztoru w Pińczowie⁸. 21 XII 1865 skasowano klasztor w Węgrowie (diec. podlaska), a zakonnicy przybyli do Pilicy⁹. Po kasacie 25 IV 1866 klasztoru reformatów w Zarębach Kościelnych (diec. płocka) zakonnicy z niego przybyli do Pińczowa¹⁰.

2. Klasztory etatowe

Reformaci prowincji małopolskiej prawie wszyscy po 1864 r. znaleźli się na terytorium diecezji kieleckiej. Wśród nich był prowincjał, o. Dionizy Milewczyk. Nie miał więc trudności w kontaktach z zakonnikami. Milewczyk uważał, że w warunkach pokasacyjnych zachował nadal władzę prowincjała. Inaczej uważał administrator diecezji kieleckiej, bp Maciej Majerczak. Uznał on, że posiada władzę nad zakonnikami, ale nie wskutek postanowień carskiego ukazu, lecz wskutek delegacji Stolicy Apostolskiej i zażądał, by prowincjał na piśmie zrzekł się swej jurysdykcji. Milewczyk uczynił zadość żądaniu biskupa, ale o słuszności rozstrzygnięcia nie był przekonany. Tajną drogą zwrócił się do generała zakonu z zapytaniem, czy

---

⁷ ArLb, sygn. 60 XI 33, *Spis klasztorów zniesionych i zamkniętych z wyszczególnieniem do jakich klasztorów przenoszą się z nich zakonnicy i z określeniem w przybliżeniu liczby tych ostatnich*.

⁸ Archiwum Diecezjalne w Kielcach (dalej cyt. ArKi), sygn. OK 20/8, k. 501–501v, 510–510v; A. Sroka, *Sanktuarium maryjne Franciszkanów–Reformatów w Kazimierzu nad Wisłą*, wyd. 2, Kazimierz 1999, s. 80–81, 101.

⁹ ArKi, sygn. OK 1/1, k. 272; sygn. OK 20/2, k. 1–2; Archiwum Diecezjalne w Siedlcach (dalej cyt. ArSi), sygn. 433, k. 12–13.

¹⁰ ArKi, sygn. OK 1/1, k. 272; sygn. OK 20/8, k. 454.

rzeczywiście jest pozbawiony jurysdykcji i otrzymał odpowiedź, że w zmienionej rzeczywistości ma władzę *in foro interno*¹¹. Nie wiemy nic, by po śmierci prowincjała Milewczyka (+ 5 IV 1869) inny zakonnik otrzymał przysługującą mu władzę, ale prowincja małopolska przez cały czas zachowała łączność z generałem zakonu. W kontaktach tych pośredniczył m.in. gwardian klasztoru reformatów w Krakowie, o. Augustyn Łypaczewski, definitor generalny o. Konrad Piramowicz oraz Maria Oraczewska z Morawicy koło Kielc, w której dworze reformaci zazwyczaj bywali kapelanami¹².

W 1870 r. władze carskie przeniosły reformatów z klasztoru etatowego w Jędrzejowie do klasztoru poddominikańskiego w Wysokim Kole (diecezja sandomierska). Nie wiemy, co było przyczyną takiej zmiany. O zamierzonych represjach trudno mówić w tym wypadku, żadnego bowiem z zakonników nie spotkały kary więzienia, grzywny czy podobne – wszystko ograniczyło się do zwyczajnej translokaty. Być może przyczyną były względy oszczędnościowe – władze carskie miały odtąd jeden klasztor mniej do objęcia wypłatą pieniędzy¹³.

Przełożeni poszczególnych klasztorów po 1864 r. mianowani byli przez rządców odośnych diecezji i zatwierdzani przez władze państwowe. Kandydatów do funkcji przełożonego wybierał wizytator klasztorów i przedstawiał biskupowi, biskup zaś władzom państwowym i one podejmowały ostateczną decyzję o zatwierdzeniu (bądź nie) danego zakonnika¹⁴. Wizytator niekiedy pozwalał zakonnikom, by dokonali elekcji przełożonego, wybory takie nie miały jednak żadnego waloru prawnego. Bp Maciej Majerczak przejął jurysdykcję nad klasztorami w połowie 1865 r. W jego imieniu dziekani ogłosili nominację nowych przełożonych: 6 VI 1865 w Pilicy, 7 VI

¹¹ ArKi, sygn. OK 1/1, k. 205–208v; sygn. 20/12, k. 91–92v. Archivum Generale Ordinis Fratrum Minorum, *Polonia Maior et Minor 1815–1889*, pars 1, k. 329–330v. Mikrofilmy akt z tego archiwum uprzejmie udostępnił mi o. dr Anzelm J. Szeinke OFM, za co składam mu szczerze podziękowanie.

¹² Archivum Generale Ordinis Fratrum Minorum, *Polonia Maior et Minor 1815–1889*, pars 1, k. 307–308, 319–320, 329–330v, 387–388; T. Wróbel, *Dzieje Seminarium Duchownego w Kielcach na przestrzeni 250 lat*, w: *250 lat Seminarium Duchownego w Kielcach. Księga jubileuszowa 1727–1977*, Kielce [1977], s. 127.

¹³ ArKi, sygn. OK 20/7, k. 249–251v.

¹⁴ Urząd wizytatora klasztorów był nieznany ówczesnemu prawodawstwu kościelnemu, a został wprowadzony przez władze carskie mocą aktu kasacyjnego. Szerzej o wizytatorach zob. R. Prejs, *Wizytatorzy klasztorów w Królestwie Polskim w latach 1864–1914*, „*Hereditas Monasteriorum*” 6 (2015), s. 143–159.

1865 w Jędrzejowie i 8 VI 1865 w Pińczowie¹⁵. Nominacja nowego przełożonego w Stopnicy została ogłoszona dopiero 3 VIII 1865, ale opóźnienie spowodowane było przebywaniem w tym klasztorze prowincjała Milewczyka. Biskup prawdopodobnie miał wątpliwości, czy w takim wypadku jest władny dokonać nominacji. Dopiero upewniwszy się, że taka nominacja mieści się w jego kompetencjach, wynikających z delegacji Stolicy Apostolskiej, zamianował przełożonego¹⁶.

Różni przełożeni różnie też wywiązywali się ze swych zadań, bynajmniej niełatwych w sytuacji pokasacyjnej? Gwardianem wielkiego formatu okazał się o. Apolinary Szlenk, kierujący klasztorem w Pilicy w l. 1877–1902. Podtrzymał duszpasterstwo w kościele klasztorным, zwłaszcza liczne odpusty, na które przybywało nawet z daleka wielu wiernych, troszczył się o konserwację budynków klasztornych, a wszelkie napięcia we wspólnocie łagodził roztropnie i taktownie, pilnując przy tym regularnego odprawiania wspólnych modlitw i zachowywania wymogów życia wspólnego¹⁷. Do grona wybitnych lub przynajmniej starannych i troskliwych przełożonych zaliczyć też trzeba Kajetana Gniewicza (w Pińczowie w l. 1870–1873)¹⁸, Jukundyna Czerwonkę (w Stopnicy w l. 1865–1866 i 1869–1871)¹⁹ czy Erazma Józefowskiego (w Stopnicy w l. 1876–1892)²⁰. Zdecydowanie nie stanął na wysokości zadania jeden gwardian, Paweł Stawikowski. Mianowany 8 VI 1865 przez bpa M. Majerczaka przełożonym w Pińczowie, początkowo gorliwie wypełniał swe obowiązki, rychło jednak zaczął je lekceważyć. Powiadomiony o wszystkim bp Majerczak początkowo nakazał zbadanie sprawy wizytatorowi klasztorów, a następnie odbył osobiście 24–25 XI 1869 specjalną wizytację, w wyniku której zwolnił Stawikowskiego z gwardiaństwa i przeniósł do klasz-

¹⁵ ArKi, sygn. OK 1/1, k. 48–52, 98–101; sygn. OK 20/1, k. 458–458v; sygn. OK 20/6a, k. 96–96v; sygn. OK 20/8, k. 324. „Przegląd Katolicki” 3(1865), s. 428.

¹⁶ ArKi, sygn. OK 1/1, k. 205–208v; sygn. 20/12, k. 91–92v.

¹⁷ ArKi, sygn. OK 20/1, k. 404–405v, 409–410, 432–432v, 450–450v; sygn. OK 20/5, k. 94, 263; F. W. Gruszczyński, *Kościół i klasztor OO. Reformatów w Pilicy. Z okazji 200-lecia poświęcenia kościoła*, Pilica 1946, s. 41–43, 46; H. Błażkiewicz, *Franciszkanie w Pilicy 1745–1995*, Kraków 1995, s. 40, 78.

¹⁸ ArKi, sygn. OK 20/8, k. 307–308; sygn. OK 20/9, k. 403–412v, 559–559v; sygn. OK 20/10, k. 78–78v; Archiwum Prowincji Franciszkanów–Reformatów w Krakowie, bez sygn., *Liber monimentorum seu Archivum Conventus Pinczoviensis*, s. 270–271.

¹⁹ ArKi, sygn. OK 20/9, k. 108–111v; sygn. OK 20/12, k. 91–92v, 244–245v, 250–251v.

²⁰ ArKi, sygn. OK 20/12, k. 66v–74. Archiwum Prowincji Franciszkanów–Reformatów w Krakowie, bez sygn., *Liber Conventus Stopnicensis*, t. 2, s. 103–105.

toru w Pilicy, dokąd jednak niefortunny gwardian nigdy nie dotarł, udając się w niewiadome miejsce²¹. Zdarzali się natomiast przełożeni mniej zaradni, lub nie umiejący panować nad sobą w trudnych warunkach carskiego ucisku i w związku z tym popadający w konflikty ze współbraćmi, jak Innocenty Boniszewski, gwardian w Jędrzejowie w l. 1865–1869, który jednak później, jako gwardian w Pińczowie w l. 1886–1898, dobrze już radził sobie z powierzonym obowiązkiem²², czy też Krescenty Bielawski, gwardian w Jędrzejowie i Wysokim Kole w l. 1869–1886, nazbyt łatwo ulegający pewnej drażliwości, aczkolwiek gorliwy i sumienny w obowiązkach²³.

Dla całości obrazu należy dodać, że po 1864 r. w klasztorach prowincji małopolskiej pełnili też obowiązki przełożonych zakonnicy z prowincji pruskiej, którzy w wyniku kasaty znaleźli się w klasztorach tej prowincji, by wspomnieć Szymona Konewko, gwardiana w Pińczowie w l. 1873–1881, czy Wincentego Jankowskiego, również gwardiana w Pińczowie w l. 1882–1886²⁴.

Pomiędzy zakończeniem posługi przez jednego przełożonego, a rozpoczęciem urzędowania przez następcę zdarzały się niekiedy dłuższe okresy przerwy. Spowodowane one były oczekiwaniem na zatwierdzenie następcy przez władze państwowe, później zaś kłopotami z dobraniem odpowiedniej osoby, kiedy we wspólnotach klasztornych, mocno już przeredzonych przez zgony i brak dopływu nowych kandydatów trudno było znaleźć kogoś zdrowego i sprawnego fizycznie, kto byłby w stanie podołać obowiązkowi²⁵.

Problemem w warunkach pokasacyjnych była stale topniejąca liczebność wspólnot. Starsi zakonnicy umierali, inni podejmowali się duszpasterstwa parafialnego lub starali się o wyjazd za granicę, młodzi zaś nie przybywali, bo władze carskie nie wyrażały zgody na przyjmowanie kandydatów. Zmiany zachodzące w poszczególnych klasztorach ilustruje poniższa tabela:

---

²¹ ArKi, sygn. OK 20/9, k. 499–537.

²² ArKi, sygn. OK 20/6a, k. 139–139v; sygn. 20/6b, k. 19–19v; sygn. 20/6d, k. 117–121, 159–162v.

²³ ArKi, sygn. OK 20/6a, k. 152, 164; sygn. 20/6b, k. 47–47v, 161; sygn. 20/7, k. 47v, 112–112v, 130.

²⁴ R. Prejs, *Zakonnicy franciszkańscy Królestwa Polskiego po kasacie 1864 r. Dzieje – postawy*, Warszawa 2003, s. 174.

²⁵ Tamże, s. 185–189, 192–193.

Tabela 1: Liczebność wspólnot klasztornych małopolskiej prowincji reformatów po 1864 r.

rok	Jędrzejów				Pilica			
	kapłanów	kleryków	braci	razem	kapłanów	kleryków	braci	razem
1869	13	–	2	15	?	?	?	?
1870	12	–	1	13	?	?	?	?
1871					14	–	4	18
1873					15	–	4	19
1874					14	–	2	16
1875					13	–	2	15
1876					12	–	2	14
1877					11	–	1	12
1878					10	–	2	12
1879					9	–	2	11
1880					7	–	2	9
1885					6	–	1	7
1886					6	–	1	7
1887					5	–	1	6
1890					5	–	1	6
1891					4	–	1	5
1892					4	–	–	4
1896					4	–	–	4
1897					3	–	–	3
1898					3	–	–	3
1899					8	–	–	8
1900					4	–	–	4
1901					4	–	–	4
1902					5	–	–	5
1903					1	–	–	1
1907					1	–	–	1
1908					1	–	–	1
1909					1	–	–	1
1910					1	–	–	1
1911					1	–	–	1
1914					1	–	–	1
1915					1	–	–	1

rok	Pińczów				Stopnica			
	kapłanów	kleryków	braci	razem	kapłanów	kleryków	braci	razem
1869	?	?	?	?	?	?	?	?
1870	?	?	?	?	?	?	?	?
1871	11	–	1	12	14	–	4	18
1873	10	–	1	11	12	1	3	16
1874	9	–	1	10	11	1	2	14
1875	8	–	2	10	10	1	2	13
1876	7	–	3	10	9	1	2	12
1877	6	–	3	9	8	1	2	11
1878	6	–	1	7	8	1	2	11
1879	6	–	1	7	7	1	1	9
1880	6	–	1	7	7	1	1	9
1885	4	–	1	5	6	1	–	7
1886	4	–	1	5	4	1	–	5
1887	2	–	1	3	4	1	–	5
1890	2	–	1	3	4	1	–	5
1891	3	–	1	4	3	1	–	4
1892	3	–	–	3	3	1	–	4
1896	3	–	–	3	5	–	–	5
1897	4	–	–	4	5	–	–	5
1898	2	–	–	2	5	–	–	5
1899	1	–	–	1	1	–	–	1
1900	1	–	–	1	1	–	–	1
1901	1	–	–	1	1	–	–	1
1902	1	–	–	1	1	–	–	1
1903	–	–	–	–	1	–	–	1
1907	–	–	–	–	1	–	–	1
1908	–	–	–	–	1	–	–	1
1909	–	–	–	–	2	–	–	2
1910	–	–	–	–	1	–	–	1
1911	–	–	–	–	1	–	–	1
1914	–	–	–	–	1	–	–	1
1915	–	–	–	–	1	–	–	1

Źródło: R. Prejs, *Zakonnicy franciszkańscy Królestwa Polskiego po kasacie 1864 roku. Dzieje – postawy*, Warszawa 2003, s. 160–162.

Klasztory etatowe funkcjonowały do przełomu XIX i XX w., klasztor w Pińczowie skasowano bowiem 5 VI 1899, klasztor w Stopnicy – również 5 VI 1899²⁶, klasztor w Pilicy – 15 VII 1902²⁷. Klasztory w Stopnicy i Pilicy, mimo skasowania, faktycznie istniały nadal. W Stopnicy bowiem po 1899 r. zamieszkiwało dwóch zakonników, a ostatni z nich, o. Dionizy Goc, doczekał odzyskania niepodległości przez Polskę, zmarł bowiem 6 X 1920²⁸. W Pilicy natomiast ostatni zakonnik, o. Apolinary Szlenk, zmarł 21 II 1915, kiedy wskutek wybuchu I wojny światowej carskie restrykcje już nie działały, a wkrótce klasztor został obsadzony zakonnikami przybyłymi z prowincji galicyjskiej²⁹. Możemy zatem uznać, że klasztory w Stopnicy i Pilicy faktycznie przetrwały do odzyskania niepodległości przez Polskę.

3. Rektorzy kościołów poklasztornych

Na terenie diecezji kieleckiej – w porównaniu z innymi diecezjami Królestwa Polskiego – niewiele bywało wypadków, by przy kościołach poklasztornych byli pozostawieni zakonnicy jako rektorzy kościołów³⁰. W 1864 r. przy kościele bernardynów w Kielcach na Karczówce rektorem został o. Kolumbin Tomaszewski, przy kościele franciszkanów w Nowym Korczynie – o. Pantaleon Niewiarowski. Niewiarowski pełnił funkcję rektora w Nowym Korczynie do 15 V 1869, kiedy to został przez władze carskie usunięty z rektoratu i przez policję deportowany do klasztoru w Kaliszu. Nie wiadomo, co było przyczyną tak surowego potraktowania: o zaangażowaniu patriotycznym zakonnika nic nie wiadomo, nic też nie wskazuje na dawanie publicznego zgorszenia. Dla władz carskich wszakże mógł wystarczyć pretekst lub domniemanie³¹. Natomiast o. Kolumbin Tomaszewski pełnił swą funkcję do śmierci 12 II 1914³².

---

²⁶ ArKi, sygn. OK 20/3, k. 139, 145–145v.

²⁷ F. W. Gruszczyński, *Kościół i klasztor*, s. 41–42; H. Błażkiewicz, *Franciszkanie*, s. 12, 78.

²⁸ ArKi, sygn. OK 20/5, k. 452; sygn. OK 20/14, k. 37–37v, 39–41v, 43–44v, 48; Archiwum Prowincji Franciszkanów-Reformatów w Krakowie, bez sygn., *Liber Conventus Stopnicensis*, t. 2, s. 101–108.

²⁹ F. W. Gruszczyński, *Kościół i klasztor*, s. 41–42. H. Błażkiewicz, *Franciszkanie*, s. 12, 78.

³⁰ Zob. R. Prejs, *Rektorzy kościołów pofranciszkańskich. Z dziejów zakonników Królestwa Polskiego po kasacie 1864 r.*, „Studia Franciszkańskie” 9 (1998), s. 125–154.

³¹ Archiwum Diecezjalne we Włocławku (dalej cyt. ArWł), sygn. KGK V 17, k. 126, 410.

³² D. Olszewski, *Wspólnoty bernardynów i pallotynów na Karczówce. Zarys historii, w: Karczówka. Historia, literatura, architektura, przyroda*, Kielce 1995, s. 45.

Kolejna grupa rektorów kościołów poklasztornych pojawiła się dopiero pod koniec XIX w., co miało związek z likwidowaniem klasztorów reformatów. W Pińczowie w 1899 r. pozostało dwóch zakonników, Szymon Konewko i Innocenty Boniszewski. Konewko w tymże roku został wysłany przez rządcę diecezji do Kurozwęk jako kapelan siostr szarytek, Boniszewski pozostał więc w klasztorze sam. 5 VI 1899 władze państwowe wydały decyzję o uznaniu klasztoru za nieistniejący, a o. Innocenty pozostał na miejscu jako rektor kościoła poklasztornego³³. W Stopnicy 29 X 1898 władze państwowe zarządziły przeniesienie zakonników do klasztoru w Pilicy, klasztor w Stopnicy zaś miał być zamknięty. Faktycznie wyjechało tylko dwóch zakonników, na miejscu pozostał o. Symforian Jasiński jako rektor kościoła i dwóch innych zakonników, starych i schorowanych, dlatego niezdolnych do podróży. Po ich śmierci oraz po zgonie Jasińskiego (+ 7 III 1905) rektorem został o. Dionizy Goc, który – jak wspominaliśmy – doczekał niepodległej Polski³⁴. W Pilicy zamknięcie klasztoru nastąpiło 15 VII 1902. Inni zakonnicy zostali rozesłani po parafiach diec. kieleckiej, na miejscu pozostał tylko o. Apolinary Szlenk, który doczekał ustania carskiego ucisku³⁵.

W istniejącym stanie rzeczy tylko o. Kolumbin Tomaszewski jako rektor kościoła poklasztornego zdołał trwale zapisać się w dziejach Karczówki i podtrzymać – przynajmniej formalnie – obecność zakonników. O. Pantaleon Niewiarowski nie zdążył tego uczynić, o. Innocenty Boniszewski, o. Symforian Jasiński, o. Dionizy Goc i o. Apolinary Szlenk pełnili funkcję rektorów u schyłku badanego przez nas okresu.

Do grupy rektorów należy też zaliczyć franciszkanina, o. Władysława Włodarczyka, w 1864 r. kapelana siostr klarysek w Chęcinach. Włodarczyk pozostał na tym stanowisku także po 1864 r., a do jego zadań należała nie tylko troska o duchowe potrzeby siostr, ale też kierowanie całością duszpasterstwa w kościele klasztornym, choć zdaje się, że nie było to zajęcie szczególnie absorbujące. W 1888 r. Włodarczyk zaczął poważnie chorować na oczy, co stopniowo uniemożliwiło

³³ ArKi, sygn. OK 20/3, k. 139, 145–145v.

³⁴ ArKi, sygn. OK 20/5, k. 452; sygn. OK 20/14, k. 37–37v, 39–41v, 43–44v, 48; Archiwum Prowincji Franciszkanów-Reformatów w Krakowie, bez sygn., *Liber Conventus Stopnicensis*, t. 2, s. 101–108.

³⁵ F. W. Gruszczyński, *Kościół i klasztor*, s. 41–42. H. Błażkiewicz, *Franciszkanie*, s. 12, 78.

my wypełnianie obowiązków. W tej sytuacji został przeniesiony 22 XI 1888 r. do klasztoru bernardynów w Paradyżu (diecezja sandomierska) i tam zakończył życie 5 XI 1891³⁶.

4. Zakonnicy poza klasztorami

Kasata klasztorów z 1864 r. wywołała u wielu zakonników poczucie niepewności o jutro i zniechęcenia. Szczególnie dotyczyło to tych zakonników, którzy znajdowali się w klasztorach nieetatowych, oni bowiem przeżyli dwie, a niekiedy nawet trzy kasaty: pierwszą w 1864 r., drugą w chwili kasowania klasztoru nieetatowego, trzecią wreszcie, jeżeli nastąpiła kasata klasztoru etatowego, w którym zakonnik się znajdował. W tym stanie wielu zakonników wołało się sekularyzować, lub przynajmniej zaangażować do duszpasterstwa parafialnego, co dawało przynajmniej nadzieję spokojnej egzystencji.

W interesującym nas okresie przejście do pracy parafialnej nie musiało oznaczać sekularyzacji. Władze carskie wprowadziły bowiem dziwaczną z kościelnego punktu praktykę: mianowicie same udzielały zakonnikowi pozwolenia na opuszczenie klasztoru i podjęcie pracy w parafii, nazywając to „uwolnienie od życia zakonnego”. Stały za tym racje administracyjne: inną kwotę pieniędzy państwo płaciło zakonnikowi w klasztorze, inną (znacznie wyższą) duchownemu zatrudnionemu w duszpasterstwie parafialnym. Odnośny organ administracji państwowej musiał więc wiedzieć, jaki jest status i miejsce pobytu zakonnika. Rychło jednak stało się tak, iż rządcą diecezji nie mógł powołać do duszpasterstwa parafialnego zakonnika, który nie otrzymał wcześniej „uwolnienia od życia zakonnego”, a zainteresowany, nie mając takiego „uwolnienia”, nie mógł też starać się o sekularyzację, wreszcie zakonnikowi, który otrzymał „uwolnienie od życia zakonnego”, ordynariusz musiał dać jakieś zatrudnienie w parafii. Gdyby ordynariusz nie dał zatrudnienia w parafii zakonnikowi „uwolnionemu od życia zakonnego”, względnie temu, który nie otrzymał „uwolnienia”, przydzielił jakąś funkcję, naraziłby siebie i zakonnika na surowe represje ze strony władzy państwowej. Niektórzy zakonnicy zatem, uzyskawszy

---

³⁶ Archiwum Diecezjalne w Sandomierzu (dalej cyt. ArSd), bez sygn.,teczka: *Bernardyni Wielko-Wola 1871–1902*, generał-gubernator warszawski 25 X 1888 do bpa sandomierskiego, konsystorz kielecki 29 X/10 XI 1888 do konsystorza sandomierskiego.

„uwolnienie od życia zakonnego” uważali, że to wystarczy i o sekularyzację nie starali się, choć nigdy już nie powrócili do klasztoru, a nawet zamieniali habit na sutannę, poprzestając na zgodzie rządcy diecezji. Jak ich traktować z kanonicznego punktu widzenia? Na obecnym etapie badań nie umiemy na to pytanie odpowiedzieć³⁷.

Problemem, jaki pojawił się w wyniku kasaty, była kwestia ważności ślubów zakonnych. W Królestwie Polskim bowiem nie znano i nie stosowano obowiązującej wówczas dyscypliny kościelnej co do składania ślubów, mianowicie nie znano składania na okres trzyletni prostych ślubów czasowych i nie wiadano, że ich złożenie jest warunkiem ważnego złożenia wieczystych ślubów uroczystych. Ponieważ ustawodawstwo państwowe wymagało do złożenia ślubów zakonnych ukończonego 24 roku życia, a życie domagało się wydłużenia okresu próby przed ślubami wieczystymi, w praktyce postępowano w ten sposób, że młody zakonnik po ukończeniu nowicjatu podpisywał zobowiązanie, że złoży śluby uroczyste, gdy osiągnie wymagany wiek lub gdy nadejdzie czas przyjęcia wyższych święceń³⁸. Gdyby w międzyczasie okazał się niezdatnym do życia zakonnego, można go było łatwo wydalić, bez konieczności uciekania się do dyspens³⁹. Jednakże śluby uroczyste, złożone w takich warunkach, były jeśli nie nieważne, to w każdym razie wątpliwe. Niektórzy zakonnicy, dowiedziawszy się o tym już po kasacie, uznali tym samym, że śluby ich nie wiążą⁴⁰. W niektórych wypadkach władze państwowe zaraz po dokonaniu kasaty uznały zakonników nie mających złożonych ślubów uroczystych za nieprawnie przebywających w klasztorze i wydały ich do życia świeckiego, choć w tym wypadku była to daleko posunięta nadgorliwość, jako że ukaz kasacyjny

³⁷ R. Prejs, *Zakonnicy franciszkańscy*, s. 315–321. Próbował rozwiązać tę kwestię ks. J. Kałowski, *Uprawnienia nad zakonami udzielone biskupom przez Stolicę Apostolską po 1864 r.*, „Prawo Kanoniczne” 20 (1977), nr 1–2, s. 137–149, ale jego wywody, choć starannie opracowane z punktu widzenia obowiązującego wówczas prawa kościelnego, nie wydają się do końca przekonujące, ponieważ nie wziął pod uwagę istnienia „uwolnienia od życia zakonnego”.

³⁸ O. A. J. Szeinke w recenzji książki R. Prejsa, *Zakonnicy franciszkańscy*, (recenzja w: „Kościół w Polsce. Dzieje i Kultura”. 7 (2008), s. 251–266) jest zdania, że podpisanie takiego zobowiązania należy uważać za formę złożenia ślubów czasowych.

³⁹ A. J. Szeinke, *O. Antoni Franciszek Majewski OFM (1833–1863) kapelan powstania styczniowego*, w: *W kręgu dziejów Kościoła i rodziny franciszkańskiej*, Warszawa 1999, s. 246.

⁴⁰ R. Prejs, *Zakonnicy franciszkańscy*, s. 321–326.

pozwał takim zakonnikom na kontynuowanie życia zakonnego, nie przewidywał tylko wypłacania dla nich „etatu”⁴¹.

Gdy chodzi o odejścia kapłanów, trzeba wziąć pod uwagę, że przed 1864 r. często miała miejsce pomoc kapłanów zakonnych w duszpasterstwie parafialnym, czy to w postaci czasowego zastępowania proboszcza, czy to w postaci spieszenia ze spowiedzią lub kazaniem. Dla niektórych więc kapłanów zakonnych parafia stała się miejscem, w którym dobrze się czuli i tam się odnajdywali.

Do duszpasterstwa parafialnego przeszli bernardyni: w 1865 r. Wiktoryn Sikorski⁴², w 1867 r. Augustyn Czarnocki⁴³ i w 1868 r. Kamil Bojarski⁴⁴. Nieco skomplikowana jest sprawa Antoniego Obarskiego, który w 1867 r. podjął pracę parafialną, ale w 1887 r. zamieszkał w klasztorze w Pilicy, a po jego skasowaniu w 1902 r. znów wrócił do pracy parafialnej⁴⁵. Andrzej Rozlau jako kleryk zgłosił się w 1869 r. do seminarium duchownego w Kielcach, które ukończył w 1872 r. i odtąd pracował jako kapłan diecezji kieleckiej, używając imienia chrzestnego Wincenty⁴⁶.

W diecezji kieleckiej znalazł się tylko jeden franciszkanin, Franciszek kamiński, który w 1867 r. zamieszkał w Szczaworyżu i tam zmarł w 1870 r.⁴⁷. Do pracy parafialnej nie angażował się. Sporo natomiast przeszło do pracy parafialnej reformatów, co jest poniekąd zrozumiałe, jako że na terenie diecezji były cztery klasztory reformatów. I tak w 1865 r. przeszli do diecezji Teodor Orzechowski⁴⁸ i Salezy Zychowicz (ten ostatni formalną sekularyzację uzyskał dopiero w 1874 r.)⁴⁹,

---

⁴¹ ArKi, sygn. OK 1/1, k. 255, 262–264v.

⁴² ArKi, sygn. OK 1b, k. 568–573, 588–590; sygn. XS–12, passim.

⁴³ ArKi, sygn. OK 1/1, k. 450; ArSd, bez sygn.,teczka: *Bernardyni Wielko–Wola 1865–1877*, protokół wizytacji z 31 VIII 1866, uwagi wizytatora z 22 VII 1867 i 27–29 VII 1868, Czarnocki 8/20 VII 1867 do wizytatora.

⁴⁴ ArKi, sygn. XB–32, passim.

⁴⁵ ArKi, sygn. OK 20/5, k. 286, 319, 321, 325.

⁴⁶ „Kielecki Przegląd Diecezjalny” 1 (1911), s. 212; S. Włudyga, *Dom Księży Emerytów w Kielcach w XX wieku*, w: *Księga jubileuszowa stulecia diecezji kieleckiej (1883–1983)*, Kielce 1986, s. 114.

⁴⁷ ArWł, sygn. KGK II 12, k. 946–949.

⁴⁸ ArKi, sygn. OK 1/1, k. 267–271v; sygn. OK 20/1, k. 404v–405v, 409–410; sygn. 20/2, k. 114.

⁴⁹ ArKi, sygn. OK 20/6a, k. 70v–71, 204–205v; sygn. OK 20/6b, k. 114–115v, 138, 160; sygn. OK 20/6c, k. 47, 73, 202; sygn. OK 20/6d, k. 33; sygn. 20/7, k. 61, 92.

w 1866 r. – Walerian Bieniecki⁵⁰, Euzebiusz Michalski⁵¹ i Pacyfik Szpąderski⁵², w 1867 r. Michał Janeczkiwicz⁵³, Modest Kaczyński⁵⁴, Jan Kanty Lalewicz⁵⁵, Menas Pogorzelski⁵⁶, Ferdynand Skibiński⁵⁷ i Julian Władyka⁵⁸. W 1868 r. podjął pracę parafialną Florian Lewicki⁵⁹, w 1873 r. Damian Zakrzewski⁶⁰, a w 1877 r. Tomasz Szczerbiński⁶¹. Przejściowo w l. 1900–1918 znalazł się na terenie diecezji kieleckiej Paschalis Koskowski⁶². German Masłowicz jako kleryk opuścił zakon, podjął studia w seminarium duchownym w Kielcach, przyjmując święcenia kapłańskie w 1870 r. i odtąd pracował jako kapłan diecezji kieleckiej, używając imienia chrzestnego Franciszek⁶³. Staranie o przyjęcie do seminarium w Kielcach skończyło się niepowodzeniem w wypadku innego kleryka, Izydora Srokosza. Nie wiadomo, dlaczego nie został przyjęty. W l. 1870–1888 mieszkał u rodziny w Ogrodzieńcu, potem nie występuje w źródłach⁶⁴.

* * *

⁵⁰ ArKi, sygn. XB-16, passim; sygn. OK 20/9, k. 20–20v, 30–30v, 38–39v, 168.

⁵¹ ArKi, sygn. OK 1/1, k. 48–52, 98–101, sygn. OK 20/1, k. 404v–405v, 409–410; sygn. OK 20/2, k. 115, 212–212v.

⁵² ArKi, sygn. OK 20/6a, k. 71v–72, 141, 174–176v; sygn. OK 20/6b, k. 95; sygn. OK 20/6d, k. 133; sygn. XS-72, passim.

⁵³ ArKi, sygn. OK 20/8, k. 307–308; sygn. OK 20/9, k. 152; sygn. XJ-5, passim.

⁵⁴ ArKi, sygn. OK 20/8, k. 447–447v, 454, 480–480v; sygn. OK 20/9, k. 32–34v, 168; sygn. SK-473, passim.

⁵⁵ ArKi, sygn. OK 20/6a, k. 70v–71; sygn. XL-1, passim.

⁵⁶ ArKi, sygn. OK 20/8, k. 454, 480–480v; sygn. OK 20/9, k. 24–25, 40–42v.

⁵⁷ ArKi, sygn. OK 20/1, k. 404v–405, 409–410, 432–432v, 450–450v, 551; sygn. OK 20/2, k. 131–132.

⁵⁸ ArKi, sygn. OK 20/8, k. 307–308; sygn. XW-15, passim; S. Zychowicz, *Śp. ks. Julian Władyka*, „Przegląd Katolicki” 31 (1893), s. 44–45.

⁵⁹ ArKi, sygn. OK 20/8, k. 307–308; sygn. OK 20/9, k. 153–153v, 383–385.

⁶⁰ ArKi, sygn. OK 20/1, k. 404v–405v, 409–410; sygn. OK 20/9, k. 651–651v.

⁶¹ ArKi, sygn. OK 20/1, k. 404–405v, 409–410; sygn. OK 20/10, k. 3–3v.

⁶² ArKi, sygn. XK-36, passim.

⁶³ Ks. K. K., *Śp. ks. Franciszek Masłowicz*, „Przegląd Katolicki” 36 (1898), s. 828–830.

⁶⁴ ArKi, sygn. OK 1/1, k. 401–423–424v; sygn. OK 20/3, k. 232–232v.

Procesy zaniku obecności zakonników Pierwszego Zakonu Franciszkańskiego w diecezji kieleckiej wyglądały podobnie, jak w innych diecezjach Królestwa Polskiego, inaczej tylko wyglądały liczby i rozkład zjawisk w czasie. W innych diecezjach, np. w lubelskiej, plockiej czy sejneńskiej szybciej nastąpiła kasata klasztorów. Działania władz carskich zmierzały bowiem do stopniowego, ale całkowitego zlikwidowania życia zakonnego. Nie udało się to przede wszystkim dlatego, że upadek Rosji carskiej i odzyskanie niepodległości przez Polskę zahamowały te procesy, niemniej życie zakonne w Królestwie Polskim doznało poważnych uszczerbków. Po 1918 r. miejsce dawnych zakonów zaczęły zajmować zgromadzenia zakonne powstałe w XIX w., dynamiczne i nastawione na wielorakie formy nowoczesnego apostołatu. Wprawdzie do dawnego Królestwa Polskiego przybywali zakonnicy z Galicji, by objąć dawne klasztory, nie byli jednak wystarczająco liczni, by odzyskać wszystkie utracone placówki⁶⁵.

PIERWSZY ZAKON FRANCISZKAŃSKI W DIECEZJI KIELECKIEJ (KRAKOWSKO-KIELECKIEJ) W LATACH 1864–1918

(Streszczenie)

Artykuł przedstawia sytuację Pierwszego Zakonu Franciszkańskiego na terenie diecezji kieleckiej po kasacie klasztorów w 1864 r. Od kasaty zostały zachowane klasztory franciszkanów-reformatów w Jędrzejowie, Pilicy, Pińczowie i Stopnicy; inne klasztory, bernardynów w Karczówce koło Kielc i franciszkanów konwentualnych w Nowym Korczynie, zostały skasowane przez carat w 1864 r. Władze carskie zakazały przyjmowania nowicjuszy, dlatego liczba zakonników w poszczególnych klasztorach szybko zaczęła się zmniejszać. W 1870 r. carat zniósł klasztor w Jędrzejowie, a zakonnicy zostali przesiedleni do Wysokiego Koła w diecezji sandomierskiej. Spora grupa zakonników, przede wszystkim

---

⁶⁵ Por. moje badania zawarte w artykułach: *Klasztory franciszkańskie w diecezji sejneńskiej po kasacie 1864 roku*, „Studia Franciszkańskie” 14 (2004), s. 285–320; *Zanik obecności zakonników franciszkańskich w diecezji plockiej po 1864 r.*, „Studia Franciszkańskie” 15 (2005), s. 345–371; *Zanik obecności zakonników franciszkańskich w diecezji sandomierskiej po 1864 roku*, „Archiwa Biblioteki i Muzea Kościelne” 115 (2021), s. 337–358.

franciszkanów–reformatów, ale także obserwantów, podjęła pracę w duszpasterstwie parafialnym, ostatecznie przechodząc do duchowieństwa diecezjalnego. Wybuchu I wojny światowej i odzyskania niepodległości przez Polskę doczekali: o. Dionizy Goc w Stopnicy i o. Apolinary Szlenk w Pilicy; wkrótce klasztory te zostały obsadzone przez zakonników przybyłych z dawnego zaboru austriackiego.

Słowa kluczowe: kasata klasztorów, diecezja kielecka, Pierwszy Zakon Franciszkański

THE FIRST FRANCISCAN ORDER IN THE DIOCESE OF KIELCE (KRAKÓW – KIELCE) IN THE YEARS 1864–1918

(Summary)

The article presents the situation of the First Franciscan Order in the Diocese of Kielce after the dissolution of monasteries in 1864. The monasteries of the Reformed Franciscans in Jędrzejów, Pilica, Pińczów and Stopnica have been preserved since the dissolution; other monasteries, the Observantes in Karczówka near Kielce and the Conventual Franciscans in Nowy Korczyn, were dissolved by the tsar in 1864. The tsarist authorities banned the admission of novices, which is why the number of monks in individual monasteries quickly began to decrease. In 1870, the tsar abolished the monastery in Jędrzejów, and the monks were resettled to Wysokie Koło in the Sandomierz diocese. A large group of monks, mainly Reformed Franciscans, but also Observants, took up pastoral work in parishes, eventually moving to the diocesan clergy. The outbreak of World War I and the regaining of independence by Poland were witnessed by: Father Dionizy Goc in Stopnica and Father Apolinary Szlenk in Pilica; soon these monasteries were occupied by monks from the former Austrian partition

Keywords: Dissolution of monasteries, Diocese of Kielce, First Franciscan Order

BIBLIOGRAFIA

1. Źródła archiwalne

- Archivum Generale Ordinis Fratrum Minorum, *Polonia Maior et Minor 1815–1889*, pars 1.
Archiwum Archidiecezjalne w Lublinie, sygn. 60 XI 33.
Archiwum Diecezjalne w Kielcach, sygn. OK 1/1; sygn. OK 1b; sygn. OK 20/1; sygn. OK 20/2; sygn. OK 20/3; sygn. OK 20/5; sygn. OK 20/6a; sygn. OK 20/6b; sygn. OK 20/6c; sygn. OK 20/6d; sygn. OK 20/7; sygn. OK 20/8; sygn. OK 20/9; sygn. OK 20/10; sygn. OK 20/12; sygn. OK 20/14; sygn. SK–473; sygn. XB–16; sygn. XB–32; sygn. XJ–5; sygn. XK–36; sygn. XL–1; sygn. XS–12; sygn. XS–72; sygn. XW–15.
Archiwum Diecezjalne w Sandomierzu, bez sygn., teczka: *Bernardyni Wielko–Wola 1871–1902*; bez sygn., teczka: *Bernardyni Wielko–Wola 1865–1877*.
Archiwum Diecezjalne w Siedlcach, sygn. 433.
Archiwum Diecezjalne we Włocławku, sygn. KGK II 12; sygn. KGK V 17.
Archiwum Prowincji Franciszkanów–Reformatów w Krakowie, bez sygn., *Liber monimentorum seu Archivum Conventus Pinczoviensis*.
Archiwum Prowincji Franciszkanów–Reformatów w Krakowie, bez sygn., *Liber Conventus Stopnicensis*, t. 2.

2. Źródła drukowane

- „Dziennik Praw Królestwa Polskiego” 62 (1864).
„Kielecki Przegląd Diecezjalny” 1 (1911).
„Przegląd Katolicki” 3 (1865).

3. Opracowania

- Barańska A., *Między Warszawą, Petersburgiem i Rzymem. Kościół a państwo w dobie Królestwa Polskiego (1815–1830)*, Lublin 2008.
Błażkiewicz H., *Franciszkanie w Pilicy 1745–1995*, Kraków 1995.
Budziarek M., *Realizacja ukazu cesarskiego z 8 XI 1864 wobec klasztoru kapucynów w Lublinie*, w: *Zakony franciszkańskie w Polsce*, t. 3, *Franciszkanie w Polsce XIX wieku*, Niepokalanów 1996, s. 163–176.

- Gach P. P., *Kasaty zakonów na ziemiach dawnej Rzeczypospolitej i Śląska 1773–1914*, Lublin 1984.
- Gach P. P., *Zakony franciszkańskie na ziemiach dawnej Rzeczypospolitej i Śląska w latach 1773–1914*, w: *Zakony franciszkańskie w Polsce*, t. 3, *Franciszkanie w Polsce XIX wieku*, Niepokalanów 1996, s. 11–56.
- Gajewski S., *Kasata klasztorów w diecezji lubelskiej w roku 1864*, „Roczniki Humanistyczne” 21 (1973), z. 2 s. 351–390.
- Gruszczyński F. W., *Kościół i klasztor OO. Reformatów w Pilicy. Z okazji 200-lecia poświęcenia kościoła*, Pilica 1946.
- Grzybowski M. M., *Postawa Wincentego Chościak–Popiela, biskupa płockiego, wobec kasaty klasztorów z 1864 r. w jego diecezji*, „Studia Płockie” 11 (1983), s. 257–272.
- Jastrzębski C., *Kasaty klasztorów w Królestwie Polskim w 1864 r.*, w: *Kasaty klasztorów na obszarze dawnej Rzeczypospolitej Obojga Narodów i na Śląsku na tle procesów sekularyzacji w Europie*, t. 1, *Geneza. Kasaty na ziemiach zaborów austriackiego i rosyjskiego*, red. M. Derwich, Wrocław 1024, s. 349–368.
- Kałowski J., *Uprawnienia nad zakonami udzielone biskupom przez Stolicę Apostolską po 1864 r.*, „Prawo Kanoniczne” 20 (1977), nr 1–2, s. 137–149.
- Kassan N., *Początkowa faza kasaty klasztorów diecezji płockiej (1864–1865)*, „Studia Płockie” 40 (2012), s. 227–254.
- Ks. K. K., *Śp. ks. Franciszek Masłowicz*, „Przegląd Katolicki” 36 (1898), s. 828–830.
- Kumor B., *Organizacja terytorialna diecezji kieleckiej*, „Nasza Przyszłość” 17 (1963), s. 187–232.
- Kumor B., *Powstanie diecezji kieleckiej i kolejne zmiany jej struktury terytorialnej*, w: *Księga jubileuszu stulecia diecezji kieleckiej (1883–1983)*, Kielce 1986, s. 31–39.
- Kumor B., *Ustrój i organizacja Kościoła polskiego w okresie niewoli narodowej (1772–1918)*, Kraków 1980.
- Olszewski D., *Wspólnoty bernardynów i pallotynów na Karczówce. Zarys historii*, w: *Karczówka. Historia, literatura, architektura, przyroda*, Kielce 1995, s. 37–50.
- Orzechowska E., *Własność poklasztorna w diecezji sandomierskiej po ukazie z 8 XI 1864 r.*, „Roczniki Humanistyczne” 31 (1983), z. 2 s. 187–212.
- Orzechowska E., *Z działalności patriotycznej bernardynów w Radomiu w dobie powstania styczniowego (1861–1864)*, w: *Zakony franciszkańskie w Polsce*, t. 3, *Franciszkanie w Polsce XIX wieku*, Niepokalanów 1996, s. 149–161.
- Petrani A., *Kasata domów zakonnych w Warszawie w 1864 roku w świetle źródeł rosyjskich*, „Prawo Kanoniczne” 15 (1972), nr 1–2 s. 267–275.

- Prejs R., *Klasztory franciszkańskie w diecezji sejneńskiej po kasacie 1864 roku*, „Studia Franciszkańskie” 14 (2004), s. 285–320.
- Prejs R., *Rektorzy kościołów pofranciszkańskich. Z dziejów zakonników Królestwa Polskiego po kasacie 1864 r.*, „Studia Franciszkańskie” 9 (1998), s. 125–154.
- Prejs R., *Wizytatorzy klasztorów w Królestwie Polskim w latach 1864–1914*, „Hereditas Monasteriorum” 6 (2015), s. 143–159.
- Prejs R., *Zakonnicy franciszkańscy Królestwa Polskiego po kasacie 1864 r. Dzieje – postawy*, Warszawa 2003.
- Prejs R., *Zanik obecności zakonników franciszkańskich w diecezji płockiej po 1864 r.*, „Studia Franciszkańskie” 15 (2005), s. 345–371.
- Prejs R., *Zanik obecności zakonników franciszkańskich w diecezji sandomierskiej po 1864 roku*, „Archiwa Biblioteki i Muzea Kościelne” 115 (2021), s. 337–358.
- Sroka A., *Sanktuarium maryjne Franciszkanów-Reformatów w Kazimierzu nad Wisłą*, wyd. 2, Kazimierz 1999.
- Szteinke A. J., [recenzja książki R. Prejsa, *Zakonnicy franciszkańscy Królestwa Polskiego po kasacie 1864 r. Dzieje – postawy*, Warszawa 2003], „Kościół w Polsce. Dzieje i Kultura”. 7 (2008), s. 251–266.
- Szteinke A. J., *O. Antoni Franciszek Majewski OFM (1833–1863) kapelan powstania styczniowego*, w: *W kręgu dziejów Kościoła i rodziny franciszkańskiej*, Warszawa 1999, s. 245–254.
- Włudyga S., *Dom Księża Emerytów w Kielcach w XX wieku*, w: *Księga jubileuszowa stulecia diecezji kieleckiej (1883–1983)*, Kielce 1986, s. 113–122.
- Wójcik W., *Tak zwana reforma klasztorów w 1864 roku na terenie diecezji sandomierskiej*, „Archiwa Biblioteki i Muzea Kościelne” 23 (1971), s. 343–360.
- Wróbel T., *Dzieje Seminarium Duchownego w Kielcach na przestrzeni 250 lat*, w: *250 lat Seminarium Duchownego w Kielcach. Księga jubileuszowa 1727–1977*, Kielce [1977], s. 51–176.
- Zychowicz S., *Śp. ks. Julian Władyka*, „Przegląd Katolicki” 31 (1893), s. 44–45.